

Nüvədinin işğaldan 32 il ötür...

Nüvədiyə son səfər

1991-ci ilin avqustunda ölkə jurnalistləri Prezident Aparatı tərəfindən niyə təcili olaraq Zəngəzurda sonuncu qalmış Azərbaycan kəndi Nüvədiyə ezam edilmişdilər?

(Əvvəlki ötən saylarımızda)

Jurnalist dostlarımızla qərara alındı ki, kəndin şəraitini və onun camaatının gün-güzeranı ilə bağlı daha çox məlumat əldə etmək, faktlar toplamaq üçün hərə bir yana dağılışaraq, ayrı-ayrı adamlarla görüşsün. Kəndin ortası ilə ora-bura qaçıran uşaqlar, tündirə çörək yapan qadınlar, çomağa söykənərək dağların döşündə qoyun-quzu otaran qocalar sanki erməni daşnaklarını heç veqlərinə də almırdılar. Hərə öz işində idi.

Hətta kəndin ağsaqqalını, 1941-45-ci illər müharibəsinin odundan-alovundan çıxmış 86 yaşlı Səhlalı kişi Əliyev bu gün evin damına qalxaraq, iki gün əvvəl ermənilərin "Alazan" raketini ilə dağıtdığı çardağın üstünü qaydaya salmaq üçün müşğul idi - ömür sürüb-yaşadığı bu kəndi nə vaxsa həmişəlik tərk edəcəyini ağlına belə gətirmirdi...

Bir gün öncə gecə yarısı daşnaklar "Güllübəyim öncəri" deyilən istiqamətdən kəndə bir-birinin ardınca 20-yə qədər raket atmışdılar. Yaxşı ki, insan tələfatı olmamışdı. Ra-

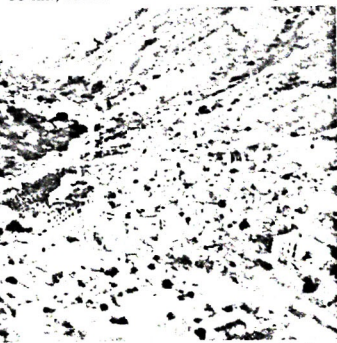
kətlər kəndə şığıyarkən Səhlalı kişi evinin ikinci mərtəbasində yatmış. İlk raketlər atılarkən cəld həyəətə düşüb. Yalnız səhərə yaxın hava işıqlanarkən (ermənilərin kəndi dəqiq nişangaha götürməsi üçün artıq neçə ay idi ki, gecələr heç bir evdə işıq yandırılmırdı) yuxarı mərtəbəyə qalxıb, yorğan-döşəyinin dəlik-deşik olduğunu gördükdə necə bir faciəli ölümdən qurtardığını başa düşmüşdü.

Kəndin ağsaqqallarından sayılan məktəb direktoru Cəlal Əliyev bizə kəndin tarixi, bugünü və son illərdə onları minillik məkanlarından uzaqlaşdırmaq, qovub-çıxartmaq üçün törədilən daşnak təxribatı və silahlı hücumları barədə ətraflı məlumat verir. Onun danışıqları qəribəsində yalnız bir ürəkəcan fakt var idi - ağır blokada şəraitinə, gecələr işıqsız olmalarına baxmayaraq, məktəbin 12 məzunuundan üçü uğurla imtahan verərək ali məktəblərə qəbul olunmuşdu (hətta ikisi - Tibb İnstitutuna). Cəlal müəllim qeyd edir ki, son günlər ermənilər guya onların qayığına qalaraq, vertolyotlarla kəndin üzərindən yaydıqları vərəqələrdə daşnak hiyləgərliyi ilə nüvədililərdən heç yərə köçməmələrini "xahiş edir", onlara Ermənistanın "tam hüquqlu" vətəndaşları kimi "firavan" yaşamaları üçün hər cür təminat verəcəklərini, seçkilər onları, hüquq-mühafizə sisteminə işləmələri üçün bütün mümkün şəraitə yadacaqlarını vəd edirlər. Və bütün bunların Ermənistanın şəhər və kəndlərində 100 minlərlə azərbaycanlın hüququnun pozulara, dədə-baba yurdlarından qovulub-çıxardılması, "mühafəzə" etmək nədir, hətta yandırılıb-öldürülməsi fonunda nə qədər ikiüzlü, iyrenc bir təklif olduğunu başa düşməmək çəyri-mümkün idi. Kənd üzərində yaydıqları rusca yazılmış vərəqələrdə hiyləgərliklə, guya "canıyanıqlıqla" onu da qeyd edirdilər ki, "ola bilsin ki, Azərbaycan tərəfi sizi ev-əşiyinizi tərk edib, Nüvədiyəni tərk etməyə təhrik etsin. Buna qətiyyətlə yol verməyin, onları kəndinizdən qovun (?). Biz bir yerdə yaşaya bilirik və yaşamalıyıq". Bax belə - dünyanın heç bir yerində rast gəlinməyən və hələ də dünyanı inandırma bilmədiyimiz erməni fitnəkarlığı, ziyakarlığı, ikiüzlüü...

Nüvədililərin öz kəndlərində qalmasına nail olmaqda erməni qəsbkarları özləri üçün mühüm olan iki məqsəddən birini reallaşdırmaq niyyətində idilər - ya nüvədililərə bir müddət deyib-dolaşmayaraq, bütün dünyaya sübut etməyə çalışsacaqdılar ki, "baxın, Nüvədi camaatı da azərbaycanlılardır, o birilərindən (didərgin saldıqlarından) fərqli olaraq, onlar özlərini əsl Ermənistan vətəndaşları kimi aparırlar və bizim onlara qarşı heç bir iddianız, bəd niyyətimiz yoxdur. Kəçənlər özləri köçüb gediblər, onlara heç bir təzyiqlənəlməyib". Beləliklə də, öz çirkən əməllərini ört-basdır etmək, özlərini heç də qəsbkar, qaniçin olmadıqlarına dünyanı inandırmaq üçün Nüvədiyəni əldə buyraq edəcəkdilər, baxmayaraq ki, onların öz xain və yirtici xislətlə belə bir "humanist" versiya üzərində axıracan dayanacaqları qətiyyətlə inandırıcı deyildi. Digər variant isə, kənd camaatının inamından, arxayınçılığının istifadə edərək, Nüvədiyə qəflətinə soxulub, oranı "birinci Xocalı"ya çevirmək idi (Xocalı qırğını 6 ay sonra törədilmişdi). Daşnakların murdar, canavar xislətini bilərək, buna heç bir şübhə etmək olmazdı.

Erməni məşuqəsindən ayrılaşmaq istəməyərək, yalnız onun xatirinə Nüvədinin Azərbaycandan ayrılmasına hansı xəyanətkar səbəb olmuşdu?

Cəlal müəllimin söylədiklərindən aydın olurdu ki, 1929-cu ilə kimi Nüvədi kəndi və onun çox geniş ətraf ərazisi Zəngilan rayonunun tərkibində Azərbaycanə məxsus olub. Həmin ildə kolxozun ermənilərə satılmış rəhbərlərindən biri Nüvədinin Zəngilandan 60 km, ermənilərin əlində olan Məgri rayo-

nundan isə cəmi 16 km məsafədə olduğunu behanə götürərək, kəndin Ermənistan tərkibində olmasını ("Hayastan"la Azərbaycanın o dövrdə "qardaş" olduğunu da gözə soxaraq) iqtisadi cəhətdən daha mühüm və olverişli hesab etmişdi. Ancaq kənddə hamı yaxşı bilirdi ki, o qurumsağ kolxoz sədri Nüvədi nəyə görə ermənilərə peşkəş edir. Sən demə, Məgri rayon mərkəzində onun iri əndamlı, cazibədar bir erməni məşuqəsi var imiş və iki-üç gündən bir özünü onun yanına vermiş, malını-pulunu da ona töküürmüş. Kolxoz sədrinin fikrincə Nüvədi Ermənistanın tərkibində olardısı, onun tez-tez Məgriyə gətməsi kənd sakinləri tərəfindən qınanılmaz, kinayə-məxsərə ilə qarşılanmazdı. Bəhanəsi olacağı ki, kolxoz sədri kimi onu tez-tez rayon mərkəzinə tədbirlərə çağırırlar. Məhz bu səbəbdən də o, eyni zamanda Azərbaycan və Ermənistan rəhbərliklərinə müraciət edərək, Nüvədinin Zəngilanın tərkibindən çıxarılaraq, Məgri rayonunun tabeliyinə keçirilməsini xahiş etmişdi. Ancaq çox qəribə və müəmmaldır ki, uzun illər satqın kolxoz sədrinin istəyi həyata keçməmişdi - nə həmin illərdə Azərbaycana rəhbərlik etmiş Sergey Mironoviç Kirovun, nə də Mirçəfər Bağirovun dövründə Nüvədinin Ermənistanə verilməsinə rəsmi razılıq əldə edilmişdi. Yalnız 40 ildən sonra - 1969-cu ilin may ayında (dahisi siyasətçi, ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə gəlməsinə, Vəli Axundovun isə hakimiyyətdən getməsinə iki ay qalmış) Nüvədi kəndinin Ermənistanın Məgri rayonuna verilməsi ilə bağlı Azərbaycan hökumətinin rəsmi qərarı respublika Ali Sovetinin o zamankı sədri M.İsgəndərov tərəfindən təsdiq edilmişdi.

Cəlal müəllimin bu söhbətlərini dinləyən nüvədililər nədənsə o gün nə V.Axundovu, nə də M.İsgəndərovu yox, yalnız erməni qadının əsiri olmuş öz satqın həmyerlilərini günahkar bilərək, onu lənətlədilər. Onlar bunu çox gözəl başa düşürdülər ki, hələ 1929-cu ildə belə bir təklifi ortalığa atmış həmin satqın kolxoz sədri yalnız nüvədililərə yox, bütünlkədə Azərbaycan xalqına, Vətənə xəyanət etmişdi.

Ermənilərə əsir düşməkdən necə xilas oldu

Bir-neçə gündən sonra kənddə toy olmalı idi və nüvədililər bizə bir-iki gün kənddə qalmağı təklif etdilər. "Lap yüz qonağımız da olsa, gəminə-boluna yerimiz var. Ürəyimiz də, evimiz-əşiyimiz də gənəşdir," - dedilər. Ancaq biz geri qayıtmalı idik. Xahiş etdilər ki, heç olmasa, ayaqüstü də olsa, təzə bəşirilmiş yuxadan hazırlanmış pendir-lavaşa qonaq olaq. Bir də bu yerlərə gəlmək fürsətinin bizi rə qismət olub-olmayacağını düşünərək, xahişlərini yəre salmadıq. Ləzzətli pendir-lavaş yeyib, üstündən Nüvədinin sərini bulaq suyundan içdikdən sonra qonaq-

porvər, mehriban kənd camaatı ilə görüşüb-halallaşdır axşama yaxın yola düzəldik.

Kəndə girərkən bizi saxlayaraq yoxlayan gənc əsgərlərin yanından əl edib, xudahaflaşaraq ötüb təxminən bir kilometrə qədər gedib sıralanmış boz təpələlərə çatmışıq ki, birdən ayrı olaraq hardansa sol və sağ tərəfdən qarşı-qarşıya pəyda olan iki tank yolumuzunu kəsdi. Əllərində Kalashnikov avtomatları tutmuş gənc hərbiçilər komandirləri başda olmaqla bizə maşınardan düşməyi və səndələri təqdim etməyi əmr etdilər. Bunlar əvvəlki hərbiçilər deyildi, onlar bizimlə daha ciddi davranaraq, ayrı-ayrı qüvvəyə bir-birimizə yaxınlaşdı, pasportlarımızı (bir vaxtlar V.Mayakovskinin böyük bir qürurla tərənnüm etdiyi o zamankı "Sovet pasportunu") göstərməyi tələb edərək, maşınları və üst-başımızı diqqətlə yoxladılar. Bu zaman mən onların komandiri ilə söhbətə başlayaraq, gərginliyi azaltmağa, ünsiyyət yaratmağa çalışdım. O, bir kənara çəkilib, ratsiya ilə danışıraq, kimə məlumat verirdi. Saxlandıqlarının Azərbaycan jurnalistləri olduğunu bildirib, öz dilində "hələ burdardılar, çatarsınız", - dedi. Danışğının kim olduğunu deyə bilməsəm də, onun erməni "boyevik"lərindən olduğunu bilərək, necə olursa-olsun, gecikmədən aradan çıxmağın indiki halda olduqca vacib olduğunu anladım. Axı, bütün gün ərzində narahatçılığımız da elə bu məqamla bağlı idi - "Zenfirə əmanəti" məni indi daha çox narahat edirdi. Bizimlə Bakıya qayıtmaq istəyən 35-37 yaşlı bir nüvədililə hərbiçiləri pulla yola getirməyi təklif etdi. Tələsməməyi bildirib, komandirə müraciət edərək: "Hər şey qaydasındadır mı? Hamının pasportlarını yoxladınız mı?", - deyə soruşdum. "Bəli, yoxladıq, hər şey qaydasındadır", - dedi.

Psixoloji hücum keçmək üçün mənə də elə bu lazım idi:

- Yox, hər şey qaydasında deyil, siz hərbi sayıqlığı itirirsiniz, - dedim.

Hərbiçilərin üçü, çox ağır ittiham idi. Özü də xidmət başında, növbədə olduğu zaman, həm də daha böyük komandirləri tərəfindən yox, adı bir jurnalist tərəfindən olunan ittiham. O, belə bir ciddi iradəni gözləmədiyindən bir anlığa duruxub qaldı. Onun "necə ki?" sualına cavab verdim ki, siz hamının səndələri yoxlamamısınız, bir nəfər qalıb. Əsgərlər komandirin təbəhədi nəzərləri altında təəccüb və təlaşla ətraflarına baxaraq, bizim yoldaşları yenidən bir-bir süzdülər. Axı, onlar gördük ki, hamının pasportunu diqqətlə yoxlamışdılar.

- Yaxşı, bəs kimdir bizim nəzərimizdən qaçan? - deyə komandir mənə cavab gözləyəndə, belə bir adamın ola biləcəyinə qəti şəkildə inanmaq istədim.

Mən güllərək, pasportumu ona uzatdım: - Siz mənim səndəmi yoxlamağı unutmusunuz.

Komandirin üzünə təbəssüm qondur: "Bəli, siz yaddan çıxmısınız". Bunu deyib, pasportu ötür yoxlayaraq, geri qayıtdı. Mən isə özümlə qarşı inam qazandıqdan, psixoloji üstünlük əldə etdikdən sonra artıq cəsarətlə və ərklə komandirə müraciət edərək, onlarla birgə xatirə şəklində çəkdirmək istədiyimizi bildirdim. Bir müddət əvvəlki sər gərkəmdən əsər-əlamət qalmayan, artıq ad insan səmimiyyəti bərpa olunmuş komandir buna etiraz etmədi. Foto-müxbirləriylə tələm-tələsik bir-neçə variantda şəkil çəkdikdən sonra mən bir qədər də "ağ eləyərək", hərbiçilərdən şəkilləri göndərməyim bir-iki ünvanı da götürdü. Bütün bunlardan sonra bizi sərbəst buraxıb-buraxmayacağılarına tam əmin olmasam da, psixoloji üstünlükdən istifadə edib bir qədər də qətiyyətlə olməyi vacib hesab etdim. Odu ki, olimi inamla əsgərlərə və sonra da komandirə uzadaraq, "nu, rebayata, dosvidanya" - deyib, özümlükülərə tərəf dönerək, elə hərbi qaydada rusca bərkənd və qətiyyətlə, amirənə şəkildə dedim: "Rebayata, po maşinam!". Hərbiçilər bütün bülüklə sanki gipnoz olmuşdular, elə bil yuxuda, şokda idilər. Mənim "əmrimim" sakitcə qarşılayaraq, tankları yoldan geri çəkildilər.

Əlbəttə, hər şeyin belə bir ssenari üzrə, uğurla başa çatacağı əvvəlcədən düşünə bilməzdim. Sadəcə, Allah tərəfindən iş ələ getirdi ki, biz yaranmış gərgin situasiyadan çıxıb bildik. Yalnız Allahın qüdrətilə!

(Ardı var)

Rəhman ORKAN,
Respublikanın Əməkdar
Jurnalisti, 1981-1993-cü illərdə
"Vışka" qəzetinin xüsusi müxbiri

Fotolar Sədiq Həqiqimov ("Vışka") və Rafiq Nəgəyevindir ("Bakinski raboçi")